

nemalou spotřební sílu i daňovou poplatnost, třeba i poměrně naproti dělnictvu s jedné a velkopodnikatelstvu s druhé strany klesající.

e) Též není zallačování řemesla ani tak obecné, ani tak rychlé, jak bylo se domníváno, a příčinou jeho není vesměs jen lepší technika nebo organisace výroby, nýbrž druhdy jen převaha kapitálová.

V. Není tedy platné příčiny, proč by také drobné výrobě průmyslové nemohla býti poskytnuta ochrana a podpora ve státě moderním, který vzdav se dřívější liberalistické negace a pasivity ohledně konání hospodářského, provozuje též vydatnou ochrannou politiku celní, agrární, dělnickou a pod.

Bude tedy sice úkolem správné politiky průmyslové, v zájmu zvýšení produktivnosti práce a zvětšení množství vyrobených statků usnadňovati a podporovati přechod od výrobních forem méně dokonalých k dokonalejším, s druhé strany však též o to pečovati, aby se tento vývoj dál se všemožným šetřením stávajících existencí, bez náhlých převratů, nastřádané výrobní kapitály a zručnosti širokých vrstev vyrábětelstva znehodnocujících, dle slov Philippovichových způsobem co nejprospěšnějším pro celek a co nejméně škodlivým pro jednotlivce. Odtud někteří rozdělují průmyslovou politiku v širším smyslu v

a) politiku maloživnostenskou, t. j. ochranu průmyslové malovýroby proti soutěži velkovýroby alespoň v těch oborech, kde její zachování je technicky možno a sociálně žádoucí,

b) průmyslovou politiku v užším smyslu, t. j. všeobecnou, přímou i nepřímou, podporu průmyslové velkovýroby.

§ 12. Stanoviště průmyslových závodů.

I. Poněvadž průmyslová výroba není na určitá přirozená stanoviště daleko tou měrou vázána, jako výroba zemědělská, shledáváme u ní netoliko nanejvýš nerovnoměrné rozdělení dle zemí, nýbrž i daleko rozmanitější seskupování se dle rozličných hledisek uvnitř téhož obvodu hospodářského a druhdy záměrné přesídlení průmyslu, když výhodnost původního stanoviště přestala. Byvši v prvotných dobách vůbec místně roztržštěna po jednotlivých uzavřených domácnostních hospodářstvích, došla průmyslová výroba vzrůstem dvorů a sídel vrchností světských i duchovních a později zvl. vývojem

měst soustředění v těchto sídlech a městech, v nichž utvářila se tím rozmanitěji a bohatěji, čím zámožnější a širší bylo venkovské (rolnické) okolí, svojí spotřebou na městský trh odkázané. Poněvadž pak města byla po území státním celkem stejnoměrně rozložena a na-proti sobě právně a fakticky (zvl. nedostatkem komunikací) uzavřena, byl i průmysl městský po obvodech státním v celku stejnoměrně rozdělen. Intensivnější seskupování se průmyslu v jednotlivých místech nastávalo jednak dříve v místech soustředěného bohatství a konsumu přepychového, jednak všeobecně od počátku nového věku přechodem k velkoprámyslu pro odbyt nikoliv jen místní, nýbrž i vzdálený.

Proto se usazovala přepychová výroba průmyslová ve velikých a bohatých hlavních městech (podobně jako zase uvnitř velkých měst obchody s přepychovým zbožím seskupují se hlavně poblíž sídel nejbohatších obyvatelů, hotelů, lepších divadel); tak zejména výroba přepychových klobouků, šatů, zboží zlatnického, kožešnického, Paříž jakožto od mnohých staletí metropole nejkulturnějšího a nejcentralisovanějšího velkého národa evropského zároveň také již od doby Františka I. hlavní středisko evropského světa modního a přepychového průmyslu a podobně v menším měřítku pro svá státní území Londýn, Berlín, Petrohrad, Moskva, Vídeň, Madrid, Řím měl již od středověku jako sídlo papežů, uměleckých pokladů a dočasně i snah skoro jen průmysl přepychový. Podobně v místech lázeňských a poutnických výroba zboží památkového. U četných živností, pokud se jejich konsum obmezoval na vrstvy bohaté, spatřujeme hlavní sídla ve velkoměstech, jakmile se však jejich výrobky stávaly předmětem hromadné spotřeby, stěhovaly se na stanoviště největších výhod produkčních (hedvábnictví, výroba čalounů, porculánu, zrcadel, uměleckého nábytku, přepychového šatstva a prádla a pod.).

II. Za dnešních poměrů jsou zásadně pro výběr místního stanoviště závodu rozhodny úvahy podnikatelsky jednak o blízkosti a vydatnosti poptávky, jednak o nejvýhodnějších podmínkách výrobních, a sice rozhoduje ten činitel výrobní (příroda, práce, kapitál), na němž největší měrou závisí stanovení ceny produktu. Jednotlivě lze jakožto momenty pro volbu stanoviště průmyslového závodu směrodatně označiti:

a) Blízkost odbytů, která — jak řečeno — již při vzniku řemesel rozhodovala a pro malou výrobu průmyslovou i dnes

skoro výhradně je směrodatnou. Také při velkovýrobě připojují se k velkým odbytištím městským výroby statků rychlé zkáze podléhajících a nesnadno uchovatelných i dopravitelných (pivovary největší u Vídně, Mnichova, Prahy, Plzně, Berlína, Londýna), dále ve velkoměstech průmysl oděvnický, ozdobnický, grafický a umělecký i elektrický, cihelny a cementárny, pokud příroda poskytuje materiál, fabrikace speciálních strojů hornických a hutnických připojuje se k okresům báňským, výroba strojů hospodářských ke krajům zemědělským (české Polabí), strojů textilních k výrobním střediskům tohoto průmyslu (Kamenice, Manchester).

b) Blízkost surovin je směrodatná, zvl. kde surovina průmyslovým zpracováním nabývá poměrně skrovného zvýšení hodnoty, nebo je příliš objemná a nesnadno dopravitelná. Tak pily, hračkářství, řezlářství a pod. průmysl dřevařský usazuje se v lesnatých údolích alpských, šumavských a krkonošských, porculánové továrny u ložisk kaolínu v Čechách, Durynsku, Francii a Anglii, fabrikace fosfátové moučky poblíž středisk ocelářských, cukrovary v řepných okresech, lihovary a škrobárny poblíž krajů zemědělských, průmyslová odvětví zpracovávající odpadky poblíž výroby produktu hlavního. Čím menší ztrátu váhy nebo objemu způsobuje zpracování suroviny, tím větší význam má stanoviště suroviny pro průmysl; na př. zpracování kovů nedrahých je závislejší na jejich nalezišti než kovů drahých, hotovení hrubého plátna více než krajkářství, přadláctví více než tkalcovství a pod.

Musí-li se surovina dovážeti z ciziny, usidluje se její zpracování velmi často u přístavů nebo v čelnějších místech importních (zejm. u splavných řek), aby se uspořilo vždy poměrně dražších transportních nákladů za surovinu oproti transportním nákladům hotového tovaru: tak vzniklo anglické bavlnářské přádelnictví poblíž Liverpoolu, francouzské v Normandii, naše v severních Čechách (dovoz po Labi), říšsko-německé pily na hranicích českých v Sasku a Bavorsku (velké rozpětí mezi clem na přívoz dříví surového a dříví zpracovaného); dřívější rafinerie koloniálního cukru v Londýně, v Bordeaux a Marseille, v Holandsku i v Čechách na Labi, chemický průmysl v Ústí n. L., v Terstu a j.

c) Levné palivo usídlilo zejm. průmysl keramický a metallurgický (sklárný, železárný) dříve v krajinách lesnatých a nyní uhelných;

d) Levná hybná síla přírodní (voda, vítr): mlýny, pily, papírny a celulosky; druhdy i havlněné přádelny (Čechy — často ze

zanikajících mlýnů obilních —, Vorarlberk, Švýcarsy, Alsasko), nyní zvl. elektrárny (vynalezení parního stroje způsobilo v tomto směru decentralisaci: továrny mohly přestěhovati se do rovin);

e) levné a dovedné síly pracovní byly důvodem usazení se četných odvětví domácího průmyslu (tkalcovství, oděvnictví v Čechách severovýchodních a východních), v krajinách horských, kde rozmnožování se obyvatelstva záhy předstihlo možnost úživy produkty vlastního hospodářství polního a kde dlouhá zimní uzavřenost nutila voliti mezi zahálkou a průmyslovým vyplňováním prázdně (práce hotovené v hodinách prázdně bývají prodávány nejlaciněji, sr. výšivky lidového průmyslu, produkty domácího zaměstnání žen a děvčat špalně placeného středního stavu a pod.). Druhdy bylo tradiční zručnosti obyvatelstva pohorského využito i pro umělé usídlení nových odvětví průmyslových, když stará odvětví pro nedostatek suroviny (Rudohoří, Příbramsko) nebo odbytu zanikla, jindy zdražené živobytí a tím vynucené zvýšení mzdy přimělo průmyslové podniky, že přesídlily do míst s pracovní silou levnější (lak rakouský hedvábný a dřívě již tužkářský průmysl z Vídně do Čech (Budějovic) a Moravy, kožený průmysl z měst na venkov a pod.);

f) levné komunikace, zejm. železnice a vodní dráhy, kde běží o dopravu objemných surovin a látek pomocných nebo o výhodná spojení za účelem odbytu (na př. lesnaté krajiny přímořské nebo u splavných řek hodí se ke stavbě lodí, Benátky byly dlouho sídlem kvetoucího průmyslu dřevařského);

g) stanoviště některých závodů bývají určována z á v a d a m i s fabrikací nezbytně spojenými (továrny na třaskaviny a chemické produkty, koželužny, barvírny, bělírny a tiskárny a j.).

III. Pro moderní výrobu průmyslovou je zejm. charakteristickou tendence soustřeďovati se i beze zřetele k odbytové stránce ve velkých městech, kde je dostatek odborně vycvičených sil pracovních, hojnost poučení a tedy dostatek kvalifikovaných pomocných sil vědeckých a technických i tudíž možnost pokroku technického i uměleckého (školy, musea, výstavy, prodejní sklady), který tím více rozhoduje, čím více průmysl těží z pokroků vědy (chemie, mechanika) i umění, kde jsou uzlíště prostředků dopravních i bohatě vyvinutá zařízení obchodní a úvěrní (tržnice, skladiště, bursy, banky).

Také co do levnosti potravin pozbyl venkov vývojem komunikací a usnadněním přívozu i větší soutěže na městském trhu na-

mnoze dřívějších výhod před městem, nikoliv ovšem co do drahoty staveb a bytů. K tomu přistupuje v době železnic rostoucí vliv velkých měst na spotřební mravy a zvyklosti národa, působivější ovzduší pro politické vynálezy (méně ovšem pro ryze umělecké předměty a vědecké objevy), snadnější vyhledávání odbytu i opatřování surovin a pomůcek výrobních, oprav strojů atd.

§ 13. Průmyslová politika.

Průmyslová politika jakožto obor státní působnosti jest souhrn opatření, jimiž stát a veřejné korporace způsobem k obecnému prospěchu hledícím upravují onu část výrobní činnosti národa, která se zabývá zpracováním nebo zušlechťováním surovin.

a) Rozumějí se tu opatření přímo k průmyslu se vztahující, protože nepřímo postihují průmysl i opatření v oboru politiky zemědělské, tržební, dopravní, tarifní a daňové, v oboru zákonodárství akciového a družstevního, úvěrního a bankovního.

b) Tato opatření nemají vždy za účel podporování průmyslu, nýbrž vždy především celkové povznesení hosp. národního, v jehož zájmu průmyslová činnost může býti mocí veřejnou po případě i obmezována.

c) Politika průmyslová vztahuje se jak na poměr průmyslu k ostatním odvětvím hosp. činnosti (zemědělské, tržbě, dopravě), tak i na technickohospodářské a sociálněhospodářské rozvrstvení uvnitř průmyslu samého (velkovýroba — maloživnosti, podnikatelé — dělníci).

d) Subjektem průmyslové politiky je především stát, který má nejúčinnější její nástroje v zákonodárství a správě, vedle státu však též ostatní veřejnoprávní svazky, jak politické (země, obce) tak i zájmové (obchodní a živnostenské komory, živnostenská společenstva).

Politika průmyslová může pak záležeti

a) v zákonodárství, t. j. vydávání všeobecných norem právních pro zakládání a provozování průmyslových podniků,

b) ve správě, jež může býti opět buď pouhým správním výkonáváním veřejné moci nad průmyslovými podniky a jejich příslušníky (na př. dozor nad zachováváním předpisů bezpečnostních a zdravotních, pomocnických a učednických a pod.) buď pozitivní péčí o povznesení průmyslu a jeho příslušníků (školami, úvěrem a pod.).